

¹ SZTE BTK² SZTE BTK Neveléstudományi Intézet

Cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek vizsgálata pedagógusjelöltek körében

A kutatás célja egyrészt a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek elfogadottságának vizsgálata, másrészt a kulturális tévhitek és a tolerancia közötti kapcsolatok feltárása tanárjelöltek körében. E témakör Géczy János sokszínű munkásságában is helyet kapott (Géczy és mtsai, 2002; Huszár és mtsai, 2003).

A cigány/roma kisebbségek kapcsán számos kulturális tévhit él az európai országok lakosságának körében (pl. Kende és mtsai, 2017; Maučec, 2013; Nariman és mtsai, 2020; Petrova, 2003). E kulturális tévhitek Magyarországon is jelen vannak, például a gyermekvállalás (pl. átlagosnál magasabb gyermekszám mint kulturális jellemző), az oktatás (pl. motiválatlanság mint kulturális jellemző) vagy az eltérő kulturális értékek (pl. hagyományos családi értékek tisztelete) kapcsán (ld. pl. Fábíán és Sik, 1996; Fejes és mtsai, 2020; Kende és mtsai, 2017; Marián, 2009; Orosz és mtsai, 2017; Szánthó, 2012). E tévhiteket empirikus bizonyítékok nem támasztják alá, esetleg cáfolják is, és gyakran olyan ismérvekről van szó, amelyek a mélyszegénységben élőkre általánosan jellemzőek.

A kulturális tévhitek összefonódnak az előítéletekkel (ld. pl. Orosz és mtsai, 2017; Marián, 2009; Enyedi, Fábíán és Sik, 2004), így ezek lebontása kulcsfontosságú lehet a cigány/roma kisebbségekkel szembeni tolerancia erősítésében. A tanároknak ebben kiemelkedően fontos szerepük lehet, így e tévhitek lebontását elő kell segítenie a pedagógusképzésnek. Első lépésként érdemes feltárni, hogy a jövő pedagógusai milyen kulturális tévhitekkel rendelkeznek a cigány/roma kisebbségek kapcsán. E munka erre tesz kísérletet.

Egyrészt azért lényeges ismernünk a pedagógusjelöltek körében elterjedt tévhiteket, hogy ezeket legyen lehetőség lebontani a képzés során. Másrészt azért, mert ennek segítségével kialakíthatunk egy közvetett képet a lakosság körében élő tévhitekről. A korábbi kutatások szerint az előítéletek és az iskolázottság összefügg (ld. pl. Csepeli, Fábíán és Sik, 1998; Faragó és Kende, 2017; Balassa, 2006), így a valóságosnál természetesen kedvezőbb képet kaphatunk csak tanárjelöltek vizsgálatával. Sok esetben a tévhitek köztudottak, de nincsenek leírva, elterjedtségüket nem vizsgálták, így a kutatásunk e tekintetben is hiánypótló lehet.

A *cigány* és *roma* kifejezések a korábbiakban eltérő csoportokat jelöltek (ld. Szuha, 1997), így e munka jellemzően a *cigány/roma kisebbségek* kifejezést részesíti előnyben.

Ugyanakkor, amennyiben a korábbi munkákban más szóhasználat (*cigány* vagy *roma*) jelenik meg (pl. a korábban kidolgozott mérőeszközökön), arra támaszkodunk. Vagyis a *cigány*, a *roma* és a *cigány/roma* kifejezések jelentése e munkában megegyezik.

Sztereotípiák és kulturális tévhitek

Az attitűdök többkomponensű modellje szerint az attitűdök egy affektív, viselkedési és kognitív összetevőből állnak (Eagly és Chaiken, 1995; Rosenberg és Hovland, 1960). A kognitív összetevőt általában sztereotípiáknak nevezik, és egy adott attitűdobjektumhoz, például egy csoporthoz és annak tagjaihoz kapcsolódó hiedelmekből és tulajdonított jellemzőkből állnak (Kite és Whitley, 2016). Jelen munka az attitűdök kognitív komponensére, a sztereotípiákra fókuszál, ugyanakkor munkánkban a sztereotípiákat tévhitekként említjük, amely megítélésünk szerint pontosabban kifejezi mondandónkat. A sztereotípiák kifejezés kapcsán úgy érzékeljük, hogy egy-egy ismérvek az adott csoportra történő általánosítása a hangsúlyos, míg a tévhitek esetében inkább az, hogy az általunk vizsgált nézetek gyakran ellentmondanak a tudományos eredményeknek, a kutatók körében kialakult konszenzusnak.

Tévhiteknek vagy tévképzeteknek azokat a rögzült naiv elképzeléseket nevezik, amelyek a tudomány álláspontjával nem egyeznek. A kutatási terület a gyermeki elképzelések vizsgálatával indult, elsősorban a természettudományok területén (Korom, 1997; Nahalka, 2002), de ma már számtalan tudományterület, témakör és életkor kapcsán található kutatásokat (magyarul ld. pl. Fejes, 2013; Kinyó, 2005; Lilienfeld és mtsai, 2010).

A tudományos eredmények és a kulturális hiedelmek közötti ellentmondásra – adatokkal alátámasztható volta miatt – kiváló példa az a tévhit, mely szerint a cigány/roma kisebbségek eltérő gyermekvállalási szokásai a közeljövőben elvezethetnek oda, hogy Magyarországon a jelenlegi többségi csoport lesz kisebbségben (ld. Papp, 2021; Hablicsek és mtsai, 2019). Emellett a cigány/roma kisebbségekhez tartozó tanulók iskolai sikertelensége közismert, amely kapcsán ugyancsak széles körben fellelhetők kulturális magyarázatok (Halász és Fejes, 2023). A tanulmányban érintett számos tévhit cáfolata nem lehet célja e munkának, ugyanakkor magyar nyelven több írás is elérhető, amelyek elsősorban a szegénység etnicizálódási folyamatának megértéséhez kínálhatnak segítséget (ld. pl. Binder és Pálos, 2016; Fejes és mtsai, 2020; Shafir és Mullainathan, 2014; Vajda és Kósa, 2005).

A lakosság cigány/roma kisebbségekről alkotott véleménye

Az 1990-es évek közepétől kezdődően számos felmérés készült, amelynek középpontjában a magyar lakosság cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos attitűdjei állnak. A következőkben ezek eredményeit összegezzük röviden az alkalmazott vizsgálati módszer szerint csoportosítva.

A hazai kutatásban a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos attitűdöket leggyakrabban talán a Bogardus-féle társadalmi távolság mérésével vizsgálták (Bogardus, 1928). Az 1. táblázat foglalja össze azon korábbi kutatások fontosabb részleteit, amelyekben több társadalmi csoporttal együtt vizsgálták a cigány/roma kisebbségek kapcsán a társadalmi távolságot. A kérdőíveken megjelenített csoportok nagy változatosságot mutattak, de összegzésként megállapítható, hogy a korábbi hazai felmérésekben bármilyen csoportokkal együtt vizsgálták a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos társadalmi távolságot, jellemzően e kisebbség volt a leginkább elutasított csoport, függetlenül attól, hogy kiket kérdeztek.

1. táblázat. Társadalmi távolság a cigány/roma kisebbségek kapcsán a hazai vizsgálatokban

Forrás	Vizsgált csoportok	Minta (életkor)	Főbb eredmények
Faragó és Kende (2017)	migráns, cigány, hajléktalan, meleg, zsidó, túlsúlyos	333 (felnőtt)	Hajléktalanok, migránsok és cigányok a leginkább elutasított csoportok (a csoportok közötti statisztikai különbséget nem vizsgálták).
Szücs (2012)	roma, arab, palesztin, román, szerb, zsidó, romániai magyar, szerbiai magyar, amerikai	2577 (felnőtt)	A cigány/roma kisebbségek a leginkább elutasított csoport. Minden második szegedi megkérdezett lebeszélne gyermekét arról, hogy roma párja legyen.
Csepeli és mtsai (1998)	arabok, cigányok, oroszok, románok, bosnyákok, kínaiak, külföldi magyarok	2744 (felnőtt)	A cigány/roma kisebbségek a leginkább elutasított csoport. 58% határozottan ellenezné vagy inkább ellenezné egy közeli rokon cigány/roma személlyel való házasságát.
Marián (2013)	cigány, zsidó	1008 (felnőtt)	A cigány/roma kisebbséggel kapcsolatban a partnerségnél (házastársi viszony vagy élettársi kapcsolat) érezhető a legnagyobb társadalmi távolság.
Balassa (2006)	cigány, zsidó, arab, külföldi magyar	1022 (felnőtt)	A cigány/roma kisebbségek a leginkább elutasított csoport.
Mogyorósi (2021)	iszlám, roma, homoszexuális, fogyatékkal élő	146 (hallgatók)	A cigány/roma kisebbségek az arabok után a második leginkább elutasított csoport.
Lendvai és mtsai. (2016)	roma, hajléktalan, zsidó, meleg, mozgáskorlátozott, túlsúlyos emberek, határon túli magyarok	57 (hallgatók)	A cigány/roma kisebbségek a leginkább elutasított csoportok közé tartoznak.
Csákó (2017)	cigány, román, arab, kínai, kongói, szlovák, szerb, orosz, német, erdélyi magyar, horvát, finn	4000 fő (középiskolások)	A cigány/roma kisebbségek a leginkább elutasított csoport.
Szücs (2004)	roma, arab, palesztin, román, szerb, zsidó, romániai magyar, szerbiai magyar, amerikai	1034 (Ifjúság 2001) 1171 (Szeged 2001)	A szegedi középiskolás fiatalok körében a cigány/roma kisebbségek a leginkább elutasított csoport.
Keresztes-Takács (2016)	roma	1005 (felnőtt)	A kitöltők jellemzően legfeljebb szomszédnak fogadnának el roma személyt.

Néhány vizsgálatban a Bogardus-skálát csak a cigány/roma kisebbségek kapcsán alkalmazták (ld. pl. Orosz és mtsai, 2017). További gyakori módja a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos attitűdök megismerésének az egy kérdésből álló rokonszenvenskála alkalmazása (ld. pl. Faragó és Kende, 2017; Keresztes-Takács és mtsai, 2016).

A cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos tolerancia és vélemények megismerésének egy további megoldását jelentik azok a kutatások, amelyekben a kérdezetteknek

egyértékesük mértékét kell kifejezniük olyan állítások kapcsán, amelyek a cigány/roma kisebbségek jellemzőire vagy diszkriminatív helyzetek támogatására vonatkoznak. A korábbi vizsgálatokban alkalmazott állítások közül néhány példát a 2. táblázat közöl.

2. táblázat. Példaállítások az előítélet-kutatásokban a cigány/roma kisebbségek kapcsán

Állítások	Forrás	További használatra példa
A cigányok között ugyanannyi a bűnöző, mint a hasonló körülmények között élő nem cigányok között.	Fábián és Sik (1996)	Csepeli és mtsai (1998) Enyedi és mtsai (2004)
A cigányok közül sokan azért nem dolgoznak, mert segélyekből élnek.	Fábián és Sik (1996)	Csepeli és mtsai (1998) Enyedi és mtsai (2004)
A zenei tehetség a romákra jellemző tulajdonság.	Enyedi és mtsai (2004)	Marián (2009) Szánthó (2012)
Csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a cigányokat nem engedik be.	Székelyi és mtsai (2001)	Kertesi és mtsai (2022)
Felháborító, ha az iskolákban elkülönítik egymástól a cigány és a nem cigány tanulókat.	Enyedi és mtsai (2004)	Marián (2009)

E kutatások eredményei szerint széles körben elterjedt nézet, hogy a cigány/roma kisebbség körében a bűnelkövetés előfordulása gyakoribb, mint a hasonló körülmények között élő többségi társadalom körében (ld. pl. Csepeli és mtsai, 1998; Fábián és Sik, 1996). A cigányok/romák túlszegélyezett, munkakerülő csoportként élnek a köztudatban, akik maguk felelősek kedvezőtlen társadalmi helyzetükért (ld. pl. Csepeli és mtsai, 1994; Marián, 2009). A diszkriminatív helyzetek elfogadottsága (pl. kitiltás szórakozóhelyekről) minden mérésben számottevő (ld. pl. Bernát, 2010). Fábián és Sik (1996) arra hívta fel a figyelmet, hogy a cigány/roma kisebbség Magyarországon underclass-ként jelenik meg, így a cigányokkal szembeni előítéletek keverednek a szegényekkel, munkanélküliekkel és bűnözőkkel kapcsolatos előítéletes attitűdökkel. A társadalomban a negatív attitűdök mellett jelen van az úgynevezett romantikus cigánykép is, ami azt jelenti, hogy a jellemzők egy részét pozitív kulturális sajátosságként (pl. zenei tehetség, tradicionális családi értékek tisztelete) értelmezi a társadalom (ld. pl. Kende és mtsai, 2017; Marián, 2009). Az állítások egy részét több felmérésben is alkalmazták, így az attitűdök hullámzása is nyomon követhető (Bernát, 2010). Az egyes mérések közötti eltéréseket jellemzően a közhangulattal, a diszkrimináció közbeszédben való elfogadottságával magyarázzák (ld. pl. Enyedi és mtsai, 2004; Bernát, 2010).

Orosz és munkatársai (2017) kutatásában hazai kontextusban újszerű megközelítést használ, és a magyar lakosságban a cigány/roma kisebbséggel kapcsolatos véleményeket többek között nyílt végű kérdések segítségével tárta fel. A válaszadóknak a saját családjukban hallottak alapján kellett leírniuk olyan sztereotípiákat, melyeket ők igaznak vélnék a cigány/roma kisebbségre. A 3. táblázat közli a kutatás alapján kirajzolódó kategóriákat, az egyes kategóriákba eső válaszok százalékos megoszlását, valamint néhány példát a nyílt végű kérdésre adott válaszokból.

3. táblázat. Orosz és munkatársai (2017) kutatási eredményeinek összefoglalása

Kategória	%	Példák
Negatív sztereotípiák	76,1	<i>Bűnözők.</i>
Fenyegetettség	26,7	<i>A cigányok száma jobban növekedik, mint a többségi társadalomé.</i>
Dehumanizáció	15,7	<i>A legtöbbjük gát lástalan, erkölcstelen, tanulatlan gazember.</i>
Egyértelmű diszkrimináció	8,3	<i>Ki kellene utasítani öket az országból.</i>
Különbözö társadalmi értékek	4,4	<i>Más a kultúrájuk, nem tisztelik a magántulajdont.</i>
A magyar társadalomba való beilleszkedéssel kapcsolatos problémák	5,1	<i>Nem tudnak és nem akarnak beilleszkedni a magyar társadalomba.</i>
Nem volt semmi negatív, amit el tudna mondani a cigány/roma kisebbségröl	13,9	<i>A családomban mi nem beszélünk ilyenekről, inkább más témákat választunk.</i>
Olyan negatív válaszok, amik a fenti csoportok egyikébe sem tartoznak	13,1	<i>Ravaszok. Söpredékek (csirkefogók).</i>

Pedagógusok és pedagógusjelöltek cigány/roma kisebbségekröl alkotott véleménye

A hazai szakirodalomban fellelhető néhány kutatás, amelyekben a pedagógusok vagy pedagógusjelöltek véleményét, előítéleteit vizsgálták a cigány/roma kisebbségek, elsősorban a cigány/roma tanulók kapcsán. Liskó (2007) interjúkon alapuló kutatása a tanárok cigány/roma tanulókkal kapcsolatos attitűdjét vizsgálta. Annak ellenére, hogy a pedagógusok többsége szerint az iskolai sikertelenség mögött kulturális jellemzők állnak a cigány/roma kisebbségi tanulók esetében, a pedagógusok egy része nem az etnikai, hanem a családi háttér szerepét hangsúlyozta. Ugyanakkor megjelentek olyan tipikus tévhitek is, amelyek például a gyermekek magas számára, valamint a szülök szerepére irányultak, és a tanárok jellemzően nem tudták megkülönböztetni a cigány/roma kisebbség kultúráját a szegénységi kultúrától. A pedagógusok körében a kulturális tévhitek létezését Nagy (2002) kutatása is alátámasztotta.

Néhány további kutatás, így Bordács (2001), Péter (2005) és Rayman (2015) munkája arra utal, hogy a pedagógusok körében is jelen van a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos előítéletesség, ugyanakkor referenciapontok hiányában nem világos, hogy ez a lakosság körében tapasztaltaktól mennyiben tér. Kisfalusi és munkatársai (2021) a roma tanulókat érö hátrányos megkülönböztetést vizsgálták az osztályozási gyakorlat kapcsán. A sztenderdizált teszteköl származtatott tesztpontszámok és osztályzatok összevetésén alapuló kutatásban a roma tanulók alacsonyabb értékelést kapnak, mint nem roma iskolatársaik.

Szabó és Horváth (1995) kérdőíves adatfelvételének célja a tanítóképzö föiskolások elképzeléseinek feltárása volt a kisebbséggel létesíthető kapcsolatokröl. Eredményeik szerint a hallgatók azon kisebbségi csoportba tartozó gyermekek felé mutattak rokonszenvet, akik a Kárpát-medencéböl származnak, azaz osztoznak a kultúrában, valamint beszélnek a magyar nyelvet. A leendő pedagógusok több mint egyharmada tartotta elleneszenvesnek a cigányokat. Vásárhelyi (2004) kérdőívvel vizsgálta a kirekesztö attitűdöket leendő történelemtanárok körében. A kérdezettek kétharmada gondolta, hogy a romák

többsége nem rendes ember, valamint egyharmada szerint a cigányságban a bűnözésre való hajlam genetikai adottság. A kérdezett hallgatók mindössze 39 százaléka képviselt demokratikus, antirasszista álláspontot.

Géczi és munkatársai két tanulmányban (Géczi és mtsai, 2002; Huszár és mtsai, 2003) vizsgálták, hogy a pedagógusjelöltek hogyan gondolkodnak saját szerepükről a roma tanulók oktatása kapcsán, valamint a roma kisebbségekkel kapcsolatos tudás terjesztésében. A pedagógusjelöltek több mint felének a romákról alkotott képét a személyes tapasztalatok jelentősen befolyásolták, de befolyásoló tényezőként jelent meg a család, valamint a média is. A megkérdezett tanárszakos hallgatók jellemzően problematikusnak érzékelték a roma diákok oktatását, és a probléma megoldására nem érezték készen magukat. Huszár, Géczi és Sramó (2003) egyik újítása a számosságérzékenység vizsgálata volt pedagógusjelöltek körében, amely segítségével azt próbálták feltárni, hogyan értékeli felkészültségüket a kérdezettek különböző etnikai összetételű osztályok tanítása kapcsán. Tapasztalatok hiányában a tanárjelöltek körében e megközelítés a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos attitűdök vizsgálatára alkalmas, amit alátámaszt, hogy a rendelkezésre álló háttérváltozók többsége szignifikáns összefüggést mutatott a számosságérzékenységgel. A szerzők jelezték, hogy a számosság kapcsán megközelítésük az attitűdkutatások mellett a pedagógiai praxis kutatásában is releváns lehet. Később pedagóguskutatásokban meg is jelent a megközelítés (ld. pl. Kovács, 2018; Fejes, 2018; Kukáné és Fejes, 2015), elsősorban az integrált oktatás gyakorlati megvalósíthatóságával összefüggésben.

Kovács (2018) óvopedagógus és tanár szakos hallgatókkal készített fókuszcsoporthoz interjúkat, amelyek eredményei a két vizsgált csoport között jelentős eltérésekre utalt. Bár mindkét csoportban megjelentek negatív élmények, az óvopedagógusnak készülőket pontosabban látták a család szocioökonómiai státuszának szerepét a roma gyermekek problémáit tekintve. A tanárnak készülő hallgatók a cigány diákokat nehezen kezelhetőnek, motiválatlannak feltételezték, akik a roma közösség áldozatai. A Huszár, Géczi és Sramó (2003) által azonosított számosságérzékenység ugyancsak azonosítható volt a tanárnak készülőket körében, akik mind az elméleti, mind a gyakorlati felkészítésüket hiányosnak tartották, míg az óvopedagógus-hallgatók inkább az elméleti felkészültségükkel voltak elégedetlenek.

A cigány/roma kisebbségek reprezentációja

Tantervek, tankönyvek

Néhány korábbi vizsgálat a cigány/roma kisebbségek reprezentációját vizsgálta hazai tankönyvekben és kerettantervekben. Mivel a tantervi szabályozás és ennek nyomán a tankönyvek is folyamatosan változnak, a legfrissebb, Binder és Pálos (2016) által végzett kutatást ismertetjük részletesen. A szerzőpáros a kerettantervben és a kísérleti tankönyvekben vizsgálta a cigány/roma kisebbségek megjelenését. Eredményeik szerint a kerettanterv szövegei nem tartalmaztak sztereotípiát a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatban, azonban megjegyzi, hogy a kimeneti követelményekben nem jelent meg olyan tudás, ami a cigány/roma kisebbséghez köthető. A tankönyvekben és munkafüzetekben a romantikus cigánykép megjelenése gyakori volt, emellett a romológiai megállapítások – a kurrens társadalomtudományos szakirodalom tükrében – nem minden esetben voltak helytállóak. Összességében a tankönyvek és munkafüzetek nem segítették a cigány/roma kisebbségek történelmének és kultúrájának részletes és árnyalt megismerését. Tipikus hibaként megjelentek a sztereotíp gondolkodásmódot erősítő mondatok, mint például a „minden cigánynak vérében van a zene”, „a hazai romák zöme kétnyelvű:

vagyis a magyar mellett a saját anyanyelvüket beszélik, a cigány nyelv valamelyik változatát” (Binder és Pálos, 2016. 10.).

Korábban hasonló megállapításokra jutott Terestyéni (2005), aki a középiskolai történelem- és társadalomismeret-tankönyvek romákkal kapcsolatos tartalmait vizsgálta, valamint a Monitor csoport, melynek tagjai az általános és középiskolai tankönyvekben vizsgálják a cigányság reprezentáltságát (Monitor, 2014). Orsós (2015) 258 tankönyvet áttekintő munkájából az emelhető ki, hogy a cigány/roma kisebbségek a problémák elszenvedőjeként jelennek meg, ami hozzájárulhat az előítéletekhez.

Média

Csurgó és Rácz (2012) a lakosság véleményét mérték a cigány/roma kisebbségek médiában való megjelenése kapcsán. A kérdezettek szerint a cigány/roma kisebbségek médiában való ábrázolása jelentős szerepet játszhat az előítéletek, diszkrimináció csökkentésében. Ezzel szemben a cigány/roma kisebbségek médiareprezentációját vizsgáló kutatások szerint a média jellemzően hátrányos helyzetben élő (pl. szegény, állami gondozott) vagy deviáns, bűnöző személyekként jeleníti meg a cigány/roma kisebbségek tagjait, vagyis az említett pozitív hatások nem jelenhetnek meg (Messing és Bernáth, 1998, 2001, 2012; Messing, 2003, 2004; Ligeti, 2007; Terestyéni, 2004). Emellett Bernáth és Messing (2012) a 2010-es évek elején negatív tendenciákról számolt be a méltóságon és egyenlőségen alapuló kommunikáció lehetőségeit tekintve. Vizsgálatuk szerint a tényfeltárás jellemzően hiányzott, a témaválasztások pedig szelektívek voltak, ami a sztereotípiák, előítéletek és félelmek felerősítését támogathatja a cigány/roma kisebbségek kapcsán.

Néhány korábbi vizsgálat a cigány/roma kisebbségek reprezentációját vizsgálta hazai tankönyvekben és kerettantervekben. Mivel a tantervi szabályozás és ennek nyomán a tankönyvek is folyamatosan változnak, a legfrissebb, Binder és Pálos (2016) által végzett kutatást ismertetjük részletesen. A szerzőpáros a kerettantervben és a kísérleti tankönyvekben vizsgálta a cigány/roma kisebbségek megjelenítését. Eredményeik szerint a kerettanterv szövegei nem tartalmaztak sztereotípiát a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatban, azonban megjegyzi, hogy a kimeneti követelményekben nem jelent meg olyan tudás, ami a cigány/roma kisebbséghez köthető. A tankönyvekben és munkafüzetekben a romantikus cigánykép megjelenése gyakori volt, emellett a romológiai megállapítások – a kurrens társadalomtudományos szakirodalom tükrében – nem minden esetben voltak helytállóak.

Kutatási célok, kérdések

A korábbi kutatások szerint a cigány/roma kisebbségek kapcsán különösen erősek az előítéletek hazánkban (ld. pl. Faragó és Kende, 2017, Csepeli és mtsai, 1998), és számos kulturális tévhit azonosítható (ld. pl. Fejes és mtsai, 2020; Orosz és mtsai, 2017; Fábian és Sik, 1996; Marián, 2009; Szánthó, 2012). Ezek forrása lehet, hogy a hazai tananyagban és médiában Magyarország legnagyobb kisebbségei alig jelennek meg, illetve,

ha mégis, akkor az elérhető információk számos esetben tovább erősítik a tévhiteket (ld. pl. Binder és Pálos, 2016; Messing és Bernáth, 1998, 2001, 2012; Messing, 2003, 2004; Ligeti, 2007; Terestyéni, 2004). Úgy tűnik, hogy a szegény szubkulturák jellemzőit gyakran a cigány/roma kisebbségek kulturális jellemzőiként értelmezi a közvélemény (ld. pl. Fábrián és Sík, 1996; Marián, 2009).

Jelen munka a pedagógusjelöltre fókuszál, mivel úgy véljük, szerepük kiemelkedő e témakörben. Egyrészt azért, mert a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó véleményük, ismereteik közvetlenül befolyásolhatják e kisebbségekhez tartozó tanulók segítségét. Másrészt azért, mert a felkészült pedagógusok a többi tanuló, ezen keresztül a jövő generációi számára nyújthatnak megfelelő ismereteket a cigány/roma kisebbségekről, hozzájárulva ezzel az előítéletek lebontásához, mind a közvetlen környezetükben, mind társadalmi szinten.

A pedagógusokkal és pedagógusjelöltekkel végzett vizsgálatok alapján csak korlátozott következtetések levonása lehetséges, de ezek ugyancsak arra utalnak, hogy az előítéletek, tévhitek körükben is jelen vannak, amiben, úgy tűnik, szerepet játszik, hogy a szegénység kultúrája és a cigány/roma kisebbségek kultúrája összemosódik. Emellett jellemzően kevésbé érzik felkészültnek magukat a cigány/roma tanulók oktatására.

A kutatás célja a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek elfogadottságának vizsgálata, valamint a kulturális tévhitek és az előítéletek közötti kapcsolatok részletes feltárása. E kapcsolatok vizsgálata egyrészt segíthet azonosítani azokat a tévhiteket, amelyek lebontása hozzájárulhat az előítéletek mérsékléséhez. Másrészt módszertani jelentősége is van a kapcsolatok feltárásának: a jövőben megalapozottan használhatók bizonyos tévhitek az előítéletek mérésére. A cigány/roma kisebbségekkel szembeni előítéletek feltárásában a hazai vizsgálatok gyakran alkalmaznak olyan állításokat, amelyek – jellemzően negatív töltetű – kulturális tévhiteket tartalmaznak. Ugyanakkor e megoldás kapcsán megfogalmazható, hogy nem egyértelmű, hogy e kulturális tévhitek az előítéletek indikátoraiként alkalmazhatók-e, mivel a kulturális sztereotípiák és az előítéletek kapcsolatát a korábbi kutatások alig vizsgálták (kivéteklént ld. Orosz és mtsai, 2017). Elképzelhető, hogy a hiteles információforrások hiányában (tananyag, média) egyes tévhitekkel a cigány/roma kisebbségek iránt pozitív, de legalábbis kevésbé negatív attitűddel rendelkezők is jellemezhetők. Emellett bizonyos tévhitek vélhetően erős összefüggést mutatnak az előítéletekkel (Orosz és mtsai, 2017). Kutatási kérdéseink a következők:

1. Melyek azok a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek, amelyek széles körben elterjedtek?
2. Milyen kapcsolatban állnak a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek az intolerancia bizonyos indikátoraival, így a társadalmi távolsággal, a rokonszenvvel és a Szociális Dominancia Orientáció skáláival?

Módszerek

Minta

Összesen 324 fő töltötte ki a kérdőívet, a kitöltők közül 5 fő cigány/roma kisebbségekhez tartozónak vallotta magát. Az ő válaszaikat kizártuk a további elemzéseinkből, így az elemzett minta elemszáma 319 fő. A válaszadók között a nők aránya 61%. A válaszadók átlagéletkora 21,63 év (min. kor = 18; max. kor = 36; SD = 2,73 év). A település jellege szerint mintánk a következőképp oszlik meg: a budapestiek aránya 4%, a megyeszékhelyen élők aránya 32%, egyéb városokban élők aránya 44%, valamint a községben vagy falun élő kitöltők aránya 18% volt. A kérdőívben a kutatásban részt vevő tanár szakos

hallgatóktól megkérdeztük az édesanyjuk legmagasabb iskolai végzettségét is, mely a következőképpen oszlik meg: legfeljebb általános iskola = 3,7%, szakiskolai végzettség érettségi nélkül = 15,7%, érettségi = 33,6%, főiskola/alapszakos diploma = 29,9%, egyetemi/mesterszakos diploma = 16,7%, Phd fokozat = 0,3%.

Mérőeszközök

A kérdőív három fő egységből állt: (1) előítéletekre, toleranciára vonatkozó kérdések; (2) kulturális tévhitekre, diszkriminatív helyzetekre vonatkozó állítások; (3) háttértényezők. Mivel a háttértényezők szerepének vizsgálatára nem tér ki munkánk, így a kérdőív bemutatásánál erre az egységre nem térünk ki.

Előítéletek, tolerancia. A kutatás kimeneti változójának egyik mérőeszköze a Bogardus-skála volt: „Az alábbi táblázatban mindegyik felsorolt csoporthoz tegyen egy X jelet abba a sorba, amely állítással egyetért!” (1 – családtagom lehetne; 2 – barátom lehetne; 3 – munkatársam lehetne; 4 – szomszédom lehetne; 5 – állampolgára lehetne az országnak, amelyben élek; 6 – turista lehetne az országban, amelyben élek; 7 – kiutasítanám az országból). A cigány/roma kisebbséghez fűződő viszonyulást a rokonszenvmérő skála segítségével is mértük: „Kérjük az alábbi állítások mindegyikénél jelölje egy 1 és 9 közötti számmal, hogy mennyire tartja rokonszenvesnek az alábbi csoportok tagjait! Az 1 jelenti a teljes elutasítást, a 9 a teljes elfogadást” (1 – rendkívül ellenszenves; 9 – rendkívül rokonszenves). A Szociális Dominancia Orientáció kérdőívet (Faragó és Kende, 2017) is használtuk a rejtett és nyílt rasszizmus feltérképezése érdekében. A kérdőív két skálát tartalmaz: (1) csoportalapú dominanciát mérő skála (Chronbach- α = 0,77) (pl.: Valószínűleg jó dolog, hogy bizonyos csoportok fent, más csoportok lent vannak.); (2) egyenlőség elutasítását mérő skála (Chronbach- α = 0,84) (pl.: Ne próbáljunk minden csoportnak azonos életminőséget biztosítani.). A várt faktorstruktúra kirajzolódott (KMO = 0,89).

Kulturális sztereotípiák, diszkriminatív helyzetek. A kulturális sztereotípiák és diszkriminatív helyzet támogatottságának mérésére 51 állítást használtunk. Az állítások egy része korábbi vizsgálatokból származik (Enyedi és mtsai, 2004; Fábián és Sik, 1996), további állításokat a szakirodalomban elérhető kvalitatív adatgyűjtésekre (Orosz és mtsai, 2017), kutatói beszámolókra (Fábián és Sik, 1996; Csepeli és mtsai, 1998; Enyedi és mtsai., 2004; Marián, 2009; Szánthó, 2012, Orosz és mtsai, 2017), valamint a második szerző oktatói tapasztalataira alapoztuk. A kitöltőknek ötfokú Likert-skálán kellett bejelölniük, hogy mennyire értenek egyet a felsorolt állításokkal (1 – egyáltalán nem értek egyet; 2 – inkább nem értek egyet; 3 – inkább egyetértek; 4 – teljes mértékben egyetértek; 5 – nem tudom). Az állításokat a következő témakörök szerint csoportosítottuk: család (4 állítás), gyermekvállalás (5 állítás), oktatás (7 állítás), iskolai elkülönítés (3 állítás), az iskolai szegregáció következményei (3 állítás), pozitív diszkrimináció a továbbtanulás kapcsán (3 állítás), biológiai különbségek (4 állítás), kulturális különbségek mint etnikai feszültségek forrásai (3 állítás), az etnikai feszültségek felelősei (4 állítás), a munkanélküliség okai (4 állítás), segélyezés (3 állítás), bűnözés (4 állítás), egyéb kulturális különbségek (2 állítás), képviselő (2 állítás).

Adatfelvétel

A papíralapú kérdőívek kitöltése olyan egyetemi kurzusokon történt, amelyek utolsó 20 percében az adott kurzus oktatója lehetővé tette az adatfelvételt. A kitöltés körülbelül 20-25 percet vett igénybe. A válaszadók szóbeli tájékoztatást kaptak a kutatás céljairól, valamint arról, hogy a válaszadás önkéntes, anonim, és az adott kurzus kapcsán szerzhető osztályzatot nem befolyásolja a részvételi szándék. A mintába olyan harmadéves

hallgatók kerültek, akik a pedagógusképzésben folytatott tanulmányaik során a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos tudásanyaggal még nem találkoztak.

Elemzések

Eredményeinket tematikusan rendezve ismertetjük a Mérészközök pontban közölt témakörök szerint. Az egyes témakörökbe rendezhető állítások esetén kiszámítottuk az adott állítással való egyetértés mértékének átlagát, szórását, emellett feltüntetjük azok arányát, akik a „nem tudom” lehetőséget választották. Az azonos témakörökbe tartozó állítások átlagait ismétléses varianciaanalízissel hasonlítottuk össze. Pearson-féle korrelációs számítás alapján megadjuk minden állítás esetén a toleranciát mérő skálákkal való kapcsolatot erősségét, így a rokonszenvskála, a Bogardus-skála és a Szociális Dominancia Orientáció két alszála esetében.

Eredmények

Családra vonatkozó állítások

A családra vonatkozó tételek közül a hagyományos családi értékek tiszteletével kapcsolatos állítással értettek leginkább egyet a válaszadók (4. táblázat). Az egyetértés mértéke a roma gyermekek állami gondozása vonatkozásában volt a legalacsonyabb. A szórás a hagyományos értékek tisztelete kapcsán volt a legmagasabb, vagyis a kérdezettek e tekintetben értettek egyet a legkevésbé, amit megerősít, hogy a „nem tudom” választ jelölők aránya is ezen állítás esetében volt a legmagasabb. A rokonszenvskála esetében két tételnél adódott alacsony korreláció. A roma gyermekek állami gondozásba adása negatív kapcsolatot mutatott a cigány/roma kisebbségek iránti rokonszenvvel, a hagyományos családi értékek tiszteletére vonatkozó tétel pedig pozitív kapcsolatot mutatott. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája összefüggött az örökbeadás elfogadására vonatkozó tétellel.

4. táblázat. A családra vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
1. A többgenerációs roma háztartások a hagyományos családi értékek erősebb tiszteletét jelzik.	3,23	0,73	18	0,20**	-0,01	-0,07	-0,06
2. A romák között az összetartás erősebb, mint a nem romák között.	3,00	0,86	15,7	0,00	-0,04	0,09	0,13*
3. A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között.	2,85	0,89	21,1	0,09	-0,02	0,04	0,04
4. Mindenki számára előnyösebb lenne, ha a roma gyermekek állami gondozásban nőnének fel.	1,45	0,73	14,4	-0,30**	0,15*	0,29**	0,25**

Sz. = Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvskála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {1} > {2, 3} > {4}.

Gyermekvállalásra vonatkozó állítások

A gyermekvállalással kapcsolatos állítások közül a gyermekszám mint kulturális jellemzőre vonatkozó mondattal értettek legjobban egyet a válaszadók (5. táblázat), valamint a szórás mértéke is ennél az állításnál volt az egyik legmagasabb, amiből megtudhatjuk, hogy a válaszadók közötti nem egyetértés itt volt a legszámottevőbb. Az egyetértés mértéke annál az állításnál volt a legalacsonyabb, miszerint elképzelhető, hogy a cigány/roma kisebbség néhány évtized múlva többségben lesz Magyarországon, továbbá a „nem tudom” válaszlehetőséget jelölők száma is itt volt a legmagasabb. A rokonszenvskála esetében 4 tételnél volt alacsony a korreláció. Az összes tételnél negatív kapcsolatot mutatott a rokonszenvskála. A Bogardus-skála a családi pótlék miatti gyermekvállalással kapcsolatos állításnál és a megélhetési szempont miatti gyermekvállalásra vonatkozó állításnál mutatott korrelációt. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája két tételnél is összefüggött.

5. táblázat. A gyermekvállalásra vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
5. Az átlagosnál magasabb gyermekszám a romák egyik kulturális jellemzője.	3,12	0,81	17,8	-0,31**	0,23	0,19**	0,12*
6. A roma családok gyakran megélhetési szempontok miatt vállalnak gyermeket.	3,00	0,83	19,6	-0,31**	0,22**	0,25**	0,18**
7. A cigány családokban azért van olyan sok gyermek, mert az utánuk kapott családi pótlékból akarnak megélni.	2,79	0,96	17,9	-0,42**	0,35**	0,34**	0,25**
8. Az átlagosnál magasabb gyermekszám a romák körében a fogamzásgátlási ismeretek hiányából fakad.	2,61	0,97	23,7	-0,03	0,05	0,08	0,08
9. Elképzelhető, hogy néhány évtized múlva a roma lakosság többségben lesz Magyarországon.	2,42	1,04	24,5	-0,26**	-0,15*	0,20**	0,15*

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvskála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {5, 6, 7} > {8} > {9}.

Az oktatásra vonatkozó állítások

Az oktatásra vonatkozó tételek közül a válaszadók azzal az állítással értettek a leginkább egyet, amely szerint a roma tanulók iskolai kudarcainak fő oka az otthoni tanulásra alkalmatlan környezet, a legkevésbé pedig azzal az állítással, hogy a roma diákok tanulását az eltérő anyanyelvük nehezíti meg (6. táblázat). A szórás mértéke annál az állításnál volt a legalacsonyabb, amely az alkalmatlan otthoni környezetet okolja a roma gyermekek iskolai kudarcaiért. A „nem tudom” válaszlehetőséget a legtöbben annál a tételnél jelölték, amely azt állítja, hogy a roma kultúrától idegen az iskolai tanulás. A rokonszenvskála

az anyanyelvre és a tanulásra alkalmatlan otthoni környezetre vonatkozó tételeknél nem mutatott semmilyen korrelációt. A Bogradus-skála a tanulás iránti motivátlanságra, az iskola és a roma kultúra viszonyára, a roma szülők tanulással kapcsolatos tájékoztatlan-ságára, valamint a szegénységben élő és roma gyerekek iskolai kudarcaira vonatkozó állításnál mutatott összefüggést. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája négy állítással mutatott kapcsolatot.

6. táblázat. Az oktatásra vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
10. A roma tanulók iskolai kudarcainak oka főként a tanulásra alkalmatlan otthoni környezet.	3,23	0,71	9,5	-0,05	0,01	0,00	-0,08
11. A roma szülők nincsenek tisztában az iskoláztatás fontosságával.	2,99	0,88	10,5	-0,38**	0,29**	0,28**	0,27**
12. A roma és nem roma gyerekek együtt oktatását kulturális különbségek nehezítik.	2,77	0,80	7,8	-0,22**	0,14*	0,14*	0,19**
13. A roma tanulók általános jellemzője a tanulás iránti motivátlanság.	2,75	0,88	12,6	-0,31**	0,33**	0,22**	0,22**
14. A roma és a nem roma szegény tanulók iskolai kudarcai ugyanazokra az okokra vezethetők vissza.	2,75	0,89	13,8	0,25**	-0,24**	-0,18**	-0,22**
15. A roma kultúrától idegen az iskolai tanulás.	2,20	0,93	18,0	-0,33**	0,27**	0,32**	0,37**
16. A roma gyerekek oktatását jelentősen megnehezíti eltérő anyanyelvük.	2,19	0,91	15,5	0,08	-0,02	-0,1	-0,07

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszkála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {10, 11} > {11, 13} > {12, 13, 14} > {15, 16}.

Az iskolai elkülönítéssel kapcsolatos állítások

Az iskolai elkülönítéssel kapcsolatos állítások közül a válaszadók a legnagyobb mértékben azzal az állítással értettek egyet, miszerint minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhassanak (7. táblázat). Ennél az állításnál a szórás mértékéből tudhatjuk, hogy a válaszok viszonylag egységesek voltak. A minta megmutatja, hogy azzal az állítással, amely az állítja, hogy mindenki jobban járna, ha a cigány és a nem cigány gyermekek külön tanulnának, értettek a legkevésbé egyet, azonban a szórás itt mutatta a legmagasabb értéket, amiből tudhatjuk, hogy a válaszok szélsőségesek voltak. A „nem tudom” választ jelölők aránya a „Felhőborító, ha az iskolákban elkülönítik egymástól a cigány és a nem cigány tanulókat” tételnél volt a legmagasabb. A tolerancia mérésére vonatkozó kérdőívek minden állítással összefüggést mutattak.

7. táblázat. Az iskolai elkülönítéssel kapcsolatos kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
17. Minden cigány gyermeknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanulhasson.	3,68	0,55	9,7	0,38**	-0,35**	0,27**	-0,31**
18. Felhőborító, ha az iskolákban elkülönítik egymástól a cigány és a nem cigány tanulókat.	3,12	0,89	11,5	0,49**	-0,40**	-0,43**	-0,46**
19. Mindenki jobban járna, ha a cigány és a nem cigány gyerekek külön tanulnának.	1,62	0,84	9,7	-0,52**	0,45**	0,38**	0,40**

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenzskála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Szignifikáns különbségek ($p < 0,01$) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {17} > {18} > {19}.

A továbbtanulással kapcsolatos pozitív diszkriminációra vonatkozó állítások

A továbbtanulással kapcsolatos pozitív diszkrimináció kérdésében az egyetértés mértéke annál a tételnél volt a legmagasabb, amely azt állítja, hogy ösztöndíjakkal kellene támogatni a roma fiatalok továbbtanulását, a legalacsonyabb pedig az egyetemi felvétellel kapcsolatos pozitív diszkriminációnál volt (8. táblázat). A szórás az összes tételnél közel azonos mértéket mutat, így elmondható, hogy a válaszadók véleménye a pozitív diszkriminációval kapcsolatban erősen megoszló volt. A rokonszenzskála a pozitív diszkrimináció egyetemi felvételénél való alkalmazására vonatkozó mondaton kívül minden esetben mutatott korrelációt. A Bogardus-skála, valamint a Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája azzal az állítással mutatott összefüggést, amely szerint a roma gyerekek továbbtanulását ösztöndíjakkal kellene támogatni.

8. táblázat. Az továbbtanulással kapcsolatos pozitív diszkriminációra vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
20. Ösztöndíjakkal kellene támogatni a roma fiatalok továbbtanulását.	2,84	0,92	9,4	0,30**	-0,26**	-0,17**	-0,16**
21. A roma tanulóknak a többségi tanulóknál több segítséget kellene adni az iskolában.	2,82	0,88	13,7	0,16**	-0,12	-0,02	-0,04
22. Pozitív diszkriminációt kellene alkalmazni a roma fiatalok egyetemi felvételénél.	2,07	0,93	13,4	0,08	-0,04	-0,03	-0,11

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenzskála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Szignifikáns különbségek ($p < 0,01$) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {20, 21} > {22}.

Biológiai különbségekre vonatkozó állítások

A biológiai különbségekre vonatkozó tételek közül a válaszadók a szexuális érettségre, valamint a betegségekre vonatkozó állításokkal értettek a legnagyobb mértékben egyet (9. táblázat). A szórás minden állítás esetében közel azonosan magas értéket mutatott, valamint a „nem tudom” válaszlehetőséget is a többi kategóriával összevetve a biológiai adottságokkal kapcsolatos tételeknél jelölték a legtöbben. A rokonszenvszála, valamint a Bogardus-skála a nők öregedésével kapcsolatos állítás kiételével minden állításnál mutatott alacsony korrelációt. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája minden állítás esetében összefüggést mutatott.

9. táblázat. A biológiai különbségekre vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
23. Eltérő biológiai adottságok miatt a roma lányok korábban válnak éretté a szexuális életre.	2,09	1,06	35,3	-0,27**	0,34**	0,41**	0,34**
24. Eltérő biológiai adottságok miatt a roma kisebbségek tagjai ellenállóbbak számos betegséggel szemben.	2,09	1,07	48,3	-0,38**	0,32**	0,47**	0,34**
25. Eltérő biológiai adottságok miatt a roma nők körében ritkábbak a szülési komplikációk.	2,08	1,00	61,9	-0,32**	0,45**	0,35**	0,29**
26. Eltérő biológiai adottságok miatt a roma nők korábban öregednek.	1,99	1,01	52,0	-0,18*	0,18*	0,30**	0,37**

Sz. = Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Nincs szignifikáns különbség az állítások között az ismétléses varianciaelemzés alapján.

Kulturális különbségekre mint etnikai feszültségek forrásaira vonatkozó állítások

A kulturális különbségek mint etnikai feszültségek forrásaival kapcsolatos állításoknál legnagyobb mértékben a válaszadók azzal a tétellel értettek egyet, amely szerint az etnikai feszültségek egyik forrása a roma és a nem roma társadalom eltérő értékeire és normáira vezethető vissza (10. táblázat). A legalacsonyabb mértéke az egyetértésnek a házasságra vonatkozó állításnál volt. A szórás minden tételnél megközelítőleg azonos mértékűt mutatott. A rokonszenvszála minden állítással mutatott összefüggést. A Bogardus-skála, valamint a Szociális Dominancia Orientáció két skálája esetén a roma és nem roma társadalom eltérő értékeire és normáira vonatkozó állítás kivételével minden esetben adódott korreláció.

10. táblázat. A kulturális különbségek mint etnikai feszültségek forrásaira vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
27. Az etnikai feszültségek egyik forrása a roma és nem roma társadalom eltérő értékeinek, normáinak következménye.	3,17	0,70	8,7	-0,19**	0,14*	0,13*	0,11
28. Az etnikai feszültségek egyik forrása, hogy a roma kisebbségek saját belső törvényeiket követik.	3,05	0,97	16,1	-0,45**	0,28**	0,31**	0,26**
29. A romák és nem romák között kötött házasságok általában rosszul sikerülnek.	2,05	0,92	45,6	-0,46**	0,30**	0,45**	0,48**

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszkála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Szignifikáns különbségek ($p < 0,01$) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {27, 28} > {29}.

Etnikai feszültségek felelőseire vonatkozó állítások

Az etnikai feszültségek felelőseivel kapcsolatos tételek közül a legnagyobb arányban a megkérdezett pedagógusjelöltek azzal az állítással értettek egyet, miszerint nem lenne cigánykérdés, ha a többségi társadalom leküzdene előítéleteit, valamint a szórás is ennél az állításnál volt a legmagasabb (11. táblázat). A legtöbben annál a tételnél jelölték a „nem tudom” válaszlehetőséget, amely elsősorban a cigányokat okolja az etnikai feszültség kialakulásáért. A rokonszenvszkála és a Bogardus-skála minden állításnál összefüggést mutatott. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája három állításnál is mutat korrelációt, valamint a csoportalapú dominanciát mérő skála esetében a szegénykérdésre vonatkozó állításnál is adódott korreláció.

11. táblázat. Az etnikai feszültségek felelőseire vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
30. Ha a többségi társadalom leküzdene előítéleteit, nem lenne cigánykérdés.	2,65	0,95	7,8	0,36**	-0,18**	-0,30**	-0,26**
31. Az etnikumok közti konfliktusok kialakulásáért elsősorban maguk a cigányok felelősek.	2,23	0,90	14,8	-0,50**	0,37**	0,38**	0,36**
32. Magyarországon nincs cigánykérdés, csak szegénykérdés van.	1,95	0,93	13,9	0,17**	-0,18**	-0,18**	-0,06
33. A roma kisebbségekkel lehetetlen békésen együtt élni.	1,88	0,87	7,5	-0,41**	0,30**	0,35**	0,36**

Sz. = Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszkála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Szignifikáns különbségek ($p < 0,01$) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {30} > {31, 32, 33}.

A munkanélküliség okaira vonatkozó állítások

A munkanélküliség okaira vonatkozó állítások közül a cigányokat a munkahelyeken ért hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó tétellel értettek egyet a legnagyobb mértékben a válaszadók, ellenben a szórás ennél az állításnál volt a legalacsonyabb (12. táblázat). Az egyetértés aránya a legalacsonyabb annál a mondatnál volt, amely arra vonatkozott, hogy „Nem lenne semmi baj a cigányokkal, ha végre megtanulnának dolgozni.”, azonban a szórás mértéke ennél a tételnél volt a legmagasabb, továbbá a „nem tudom” válaszlehetőséget is ennél az állításnál jelölték a legtöbben. A rokonszenvszála minden állítás esetében mutatott korrelációt. A Bogardus-skála a cigányok munkahelyeken való hátrányos megkülönböztetésére vonatkozó állítás kivételével az összes mondatnál mutatott korrelációt. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája összefüggést mutatott három állítással, valamint az egyenlőség elutasítását mérő alszála a munkahelyeken való hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó állítás esetében is mutatott korrelációt.

12. táblázat. Az etnikai feszültségek felelőseire vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
34. A cigányokat gyakran éri hátrányos megkülönböztetés a munkahelyeken.	3,35	0,69	11,3	0,20**	-0,14*	-0,12*	-0,21**
35. A cigányok közül sokan azért nem dolgoznak, mert nem kapnak munkát.	2,54	0,90	11,8	0,29**	-0,23**	-0,20**	-0,16**
36. A roma kisebbségek problémái megoldódna, ha nem kerülnék a munkát.	2,31	0,94	12,6	-0,44**	0,28**	0,40**	0,36**
37. Nem lenne semmi baj a cigányokkal, ha végre megtanulnának dolgozni.	2,09	1,01	15,4	-0,50**	0,36**	0,39**	0,37**

Sz. = Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. Szignifikáns különbségek ($p < 0,01$) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {34} > {35, 36} > {37}.

Segélyezéssel kapcsolatos állítások

A segélyezésre vonatkozó tételek közül a segélyek megélhetésre való használatával kapcsolatos állítással értettek leginkább egyet a válaszadók (13. táblázat). Az egyetértés mértéke a cigányok segítségének vonatkozásában volt a legalacsonyabb. A szórás azzal kapcsolatban volt a legmagasabb, hogy a cigányok közül jóval többen részesülnek szociális segélyben, mint amennyiüknek kellene, vagyis a kérdezettek e tekintetben értettek egyet a legkevésbé, amit megerősít, hogy a „nem tudom” választ jelölők aránya is ezen állítás esetében volt a legmagasabb. A rokonszenvszála a segélyezésben részesülők számára, valamint a segélyre mint a munkanélküliség okára vonatkozó állításoknál negatív korrelációt mutatott, azonban a többlétségre vonatkozó állításnál pozitív korreláció adódott. A Bogardus-skála minden állításnál mutatott összefüggést. A Szociális

Dominancia Orientáció két skálája a segélyben részesülők számára és a cigányok segélyből való megélhetésére vonatkozó állításokkal függött össze.

13. táblázat. A segélyezésre vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
38. A cigányok közül sokan azért nem dolgoznak, mert segélyekből élnek.	2,95	0,86	13,1	-0,42**	0,20**	0,37**	0,32**
39. A cigányok között jóval többen részesülnek szociális segélyben, mint amennyiüknek kellene.	2,88	1,00	26,3	-0,44**	0,32**	0,37**	0,26**
40. A cigányoknak több segítséget kellene adni, mint a nem cigányoknak.	2,04	0,84	9	0,19**	-0,25**	-0,09	0,07

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenzuskála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {38, 39} > {40}.

Bűnözésre vonatkozó állítások

A bűnözésre vonatkozó tételek közül a válaszadók azzal a tétellel értettek a leginkább egyet, amely azt állítja, hogy a cigányok ugyanolyanok, mint bárki más, mert vannak köztük jó és rossz emberek, ezt alátámasztja az is, hogy ennél a tételnél volt a legalacsonyabb a szórás, ami azt jelenti, hogy a válaszadók véleménye ennél az állításnál tért el a legkevésbé (14. táblázat). Az egyetértés mértéke az „A bűnözési hajlam a cigányok vérében van” tételnél volt a legalacsonyabb, azonban a szórás a második legmagasabb értéket mutatta az állítások közül. A „nem tudom” válaszlehetőséget annál a tételnél jelölték a legtöbben, amely szerint a cigányok között ugyanannyi a bűnöző, mint a hasonló körülmények között élő nem cigányok között. A toleranciát mérő kérdőívek esetében minden állításnál adódott korreláció.

14. táblázat. A bűnözésre vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
41. A cigányok ugyanolyanok, mint bárki más, vannak közöttük jó és rossz emberek is.	3,72	0,55	8,2	0,43**	-0,42**	-0,27**	-0,23**
42. A cigányok között ugyanannyi a bűnöző, mint a hasonló körülmények között élő nem cigányok között.	2,92	0,91	14,8	0,40**	-0,31**	-0,26**	-0,32**
43. A cigányok gyakran megfélemlítik a békés embereket.	2,75	0,73	5,3	-0,45**	0,29**	0,39**	0,29**
44. A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát.	2,21	1,02	13	-0,62**	0,50**	0,45**	0,43**
45. A cigányok nem tisztelik a magántulajdont, és nem tudnak beilleszkedni a társadalomba.	2,14	0,92	6,2	-0,56**	0,40**	0,50**	0,44**
46. A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	1,91	0,96	7,1	-0,49**	0,39**	0,44**	0,38**

Sz. = Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszkála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {41} > {42, 43, 44, 45} > {46}.

Egyéb kulturális különbségekre vonatkozó állítások

Az egyéb kulturális különbségekre vonatkozó tételek közül a zene mint romákra jellemző tulajdonsággal kapcsolatos állítással értettek leginkább egyet a válaszadók (15. táblázat), valamint a szórás ennél a tételnél volt a legalacsonyabb. Arra a tételre, miszerint a romák jelentős része hívő katolikus, a válaszadók több mint fele a „nem tudom” válaszlehetőséget jelölte meg. A rokonszenvszkála és a Bogardus-skála a romák vallására vonatkozó állításnál mutatott gyenge korrelációt. A csoportalapú dominanciát mérő alskála esetében a vallásra vonatkozó állításnál adódott összefüggés.

15. táblázat. Az egyéb kulturális különbségekre vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
47. A zenei tehetség a romákra jellemző tulajdonság.	3,11	0,87	12,9	-0,04	0,04	0,12	0,15*
48. A romák jelentős része hívő katolikus.	2,49	0,95	50,2	0,26**	-0,22**	-0,21**	-0,04

Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszkála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {47} > {48}.

Képviseltről szóló állítások

A képvisellettel kapcsolatos tételek közül a pedagógusjelöltek azzal az állítással értettek a leginkább egyet, miszerint „A cigányok minden szempontból érettek arra, hogy a saját dolgaikban dönthessenek.” (16. táblázat). Az egyetértés mértéke a roma politikusok érdekképviselőre vonatkozó állításnál volt a legalacsonyabb, azonban ennél az állításnál a szórás magas értéket mutatott, valamint erre a tételre érkezett a legtöbb „nem tudom” válasz. A rokonszenvszkála egyedül a cigányvagdákkal való megegyezésre vonatkozó állítással nem mutatott összefüggést. A Bogardus-skála a cigányok érettségére vonatkozó állításnál mutatott összefüggést. A Szociális Dominancia Orientáció mindkét skálája mutatott összefüggést a romák döntésképeségére vonatkozó állítással, valamint az egyenlőség elutasítását mérő skála korrelált a roma politikusok érdekképviselőtől szóló mondattal.

16. táblázat. A képviselőre vonatkozó kulturális sztereotípiák leíró statisztikája és korrelációja a toleranciát mérő skálákkal

Állítás	Átlag	Sz.	Nem t. (%)	Korrelációk			
				RSZ	B	SDO-D	SDO-E
49. A cigányok minden szempontból érettek arra, hogy saját dolgaikban dönthessenek.	2,87	0,84	8,7	0,33**	-0,26**	-0,29**	-0,25**
50. Ha sikerülne a cigányvagdákkal megegyezni, az etnikai konfliktusok jelentősen csökkennének.	2,43	0,95	32,8	-0,02	-0,03	-0,01	-0,04
51. A roma politikusok inkább a saját, és nem a közösségük érdekeit képviselik.	2,39	1,04	36,6	-0,27**	0,11	0,17*	0,29**

Sz. = Szórás; Nem t. = Nem tudom; RSZ = Rokonszenvszkála; B = Bogardus-skála; SDO-D = csoportalapú dominanciát mérő skála; SDO-E = egyenlőség elutasítását mérő skála; *p < 0,05; **p < 0,01. Szignifikáns különbségek (p < 0,01) az ismétléses varianciaelemzés alapján: {49} > {50, 51}.

Összegzés, következtetések

Első kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy melyek azok a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos kulturális tévhitek, amelyek széles körben elterjedtek. A cigány/roma kisebbség többségitől eltérő családi értékeit jellemzően elfogadták a válaszadók, ezt jelzik a viszonylag magas értékek és alacsony szórások az alábbi állítások esetében: *A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között* ($M = 2,85$); *A többgenerációs roma háztartások a hagyományos családi értékek erősebb tiszteletét jelzik* ($M = 3,23$). Az átlagosnál magasabb gyermekszám kapcsán egyaránt egyetértés mutatkozik abban, hogy ez egyrészt kulturális sajátosság, másrészt a megélhetés egyik módja. Ezt az alábbi két állítás támasztja alá: *Az átlagosnál magasabb gyermekszám a romák egyik kulturális jellemzője* ($M = 3,12$); *A roma családok gyakran megélhetési szempontok miatt vállalnak gyermeket* ($M = 3,00$).

A cigány/roma gyermekek iskolai sikertelenségét a nem megfelelő otthoni környezetre, kulturális sajátosságokra és a szülők tájékozatlanságára egyaránt visszavezetik, azonban az iskolai szegregációt magas arányban utasították el a kérdezettek. Összességében úgy tűnik, hogy a cigány/roma tanulók elkülönítését elutasítja a válaszadók többsége. A szegregáció következményeire vonatkozó állítások ennek okaira is rávilágítanak, és azt jelzik, hogy az iskolai integrációnak elsősorban az előítéletek csökkentésében látják szerepét a pedagógusjelöltek. A szegregációval együtt járó alacsonyabb minőségű oktatás problémája kevésbé volt látható számukra, ugyanakkor bizonyos mértékig tudatában vannak ennek is a válaszadók. A cigány/roma tanulók ösztöndíjakkal való támogatásával áltatában egyetértenek ($M = 2,84$), az egyetemi felvételinél alkalmazott pozitív diszkriminációval azonban kevésbé ($M = 2,07$). Az eltérő biológiai sajátosságokkal kevésbé értettek egyet ($M = 1,99-2,09$). Az együttélés konfliktusait nagy mértékben kulturális jellemzőknek tulajdonítják, ugyanakkor a többségi társadalom felelősségével is egyetértenek e konfliktusok kapcsán a pedagógusjelöltek. A cigány/roma kisebbségekre vonatkozó munkakerülés sztereotípiája nem volt túlzottan erős, sőt viszonylag magas átlagot kapott a cigányokat érő munkahelyi hátrányos megkülönböztetés jelensége ($M = 3,35$). Ugyanakkor a túlsegéyzést ($M = 2,88$) és a segélyezést mint a munkavállalás akadályát ($M = 2,95$) viszonylag magas egyetértés övezte. Az 51 állítás közül a legmagasabb átlagot és a legkisebb szórást az a mondat kapta, mely szerint a cigányok között is vannak jó és rossz emberek ($M = 3,72$). Ennek ellenére a sztereotípiá, hogy a cigányok agresszorok ($M = 2,75$) és bűnelkövetők ($M = 2,14$), számottevőnek mondható.

A cigány/roma gyermekek iskolai sikertelenségét a nem megfelelő otthoni környezetre, kulturális sajátosságokra és a szülők tájékozatlanságára egyaránt visszavezetik, azonban az iskolai szegregációt magas arányban utasították el a kérdezettek. Összességében úgy tűnik, hogy a cigány/roma tanulók elkülönítését elutasítja a válaszadók többsége. A szegregáció következményeire vonatkozó állítások ennek okaira is rávilágítanak, és azt jelzik, hogy az iskolai integrációnak elsősorban az előítéletek csökkentésében látják szerepét a pedagógusjelöltek. A szegregációval együtt járó alacsonyabb minőségű oktatás problémája kevésbé volt látható számukra, ugyanakkor bizonyos mértékig tudatában vannak ennek is a válaszadók.

A család kapcsán megfogalmazott állítások magas átlagai, valamint az együttélés konfliktusaira vonatkozó mondatokkal való egyetértés értékei (alacsony szórások) alapján megállapítható, hogy a romantikus cigánykép a pedagógusjelöltek körében is kitapintható (ld. Andreescu és Quinn, 2014; Kende és mtsai, 2017).

A második kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy milyen kapcsolatban állnak a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek a tolerancia bizonyos indikátoraival, így a társadalmi távolság, a rokonszenv és a Szociális Dominancia Orientáció skáláival. Eredményeink megerősítették, hogy a tévhitekre és diszkriminatív helyzetekre vonatkozó állítások egy része jól használható a cigány/roma kisebbségekkel kapcsolatos intolerancia mérésére. Négy olyan állítást találtunk, amelyek mindegyike összefüggött legalább három toleranciát mérő skálával a négy közül. Ezek az állítások a többség és a cigány/roma kisebbségek viszonyára, valamint a bűnözésre vonatkoznak: *Mindenki jobban járna, ha a cigány és a nem cigány gyerekek külön tanulnának* (Enyedi és mtsai, 2004); *A romák és nem romák között kötött házasságok általában rosszul sikerülnek* (Enyedi és mtsai, 2004); *A cigányok nem tisztelik a magántulajdont, és nem tudnak beilleszkedni a társadalomba* (Enyedi és mtsai, 2004); *A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát* (Enyedi és mtsai, 2004).

A toleranciát mérő skálákkal való kapcsolatuk alapján megfogalmazható, hogy néhány általunk létrehozott állítás is jó indikátora a cigány/roma kisebbségekkel szembeni intoleranciának. Ezek egyrészt az együttélésére, másrészt biológiai különbségekre vonatkoznak: *Eltérő biológiai adottságok miatt a roma nők körében ritkábbak a szülési komplikációk*; *Eltérő biológiai adottságok miatt a roma kisebbségek tagjai ellenállóbbak számos betegséggel szemben*; *Az etnikai feszültségek egyik forrása, hogy a roma kisebbségek saját belső törvényeiket követik*; *A roma kisebbségekkel lehetetlen békésen együtt élni*.

Összehangban Kende és munkatársainak (2017), valamint Villano és munkatársainak (2017) eredményeivel, a romantikus cigánykép és a cigány/roma kisebbségekhez való viszonyulás nem függ össze. Három olyan állítást is találtunk, amelyekben a cigány/roma kisebbségek mint tradicionális közösségek jelentek meg, de nem kapcsolódtak össze a tolerancia mértékével: *Ha sikerülne a cigányvaidákkal megegyezni, az etnikai konfliktusok jelentősen csökkennének* ($M = 2,43$); *A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között* ($M = 2,85$); *A többgenerációs roma háztartások a hagyományos családi értékek erősebb tiszteletét jelzi* ($M = 3,23$). Ezen állítások egyetlen toleranciát mérő skálával sem mutattak összefüggést, emellett a háromból két állítás kapcsán viszonylag magas volt az egyetértés mértéke.

Eredményeink rámutatnak néhány olyan kulturális tévhitre a cigány/roma kisebbségek kapcsán, amelyek lebontása fontos feladatként jelölhető meg a pedagógusképzés során. Mind a négy toleranciát mérő skála esetében erős korrelációt kaptunk az alábbi két állítás kapcsán, így ezek kiemelt figyelmet érdemelnek: *A cigányok nem tisztelik a magántulajdont, és nem tudnak beilleszkedni a társadalomba*; *A cigány lakosság számának növekedése veszélyezteti a társadalom biztonságát*. Vélhetően érdemes beágyazni e tévhitek tárgyalását a bűnelkövetés és a társadalmi jóllét közötti összefüggés ismertetésébe. A cigány/roma kisebbségek népességnövekedésének csökkenő trendje viszonylag egyszerűen, ábrák segítségével is szemléltethető (ld. Papp, 2021; Hablicsek és mtsai, 2019).

A tévhitek feltárása szorosan összefonódik a fogalmi váltást vizsgáló kutatási iránnyal (Korom, 1997, 2000), ami az egyik megközelítésben a világképet alapvetően befolyásoló fogalmak átrendeződésének folyamatára utal (Vosniadou, 1994). A fogalmi váltás kiindulópontja lehet a konstruktivista tanuláselméletek szerint többek között, ha ellentmondás feszül a naiv elméletek és a felkínált ismeretek között, ugyanakkor számos további feltétel teljesülése szükséges (Nahalka, 2002). Az ellentmondást kihasználva e munkában alkalmazott állítások jelentős része akár kiindulópontként szolgálhat, és az

adott formában becsatornázható lehet a különféle képzésekbe, hiszen a széles körben elterjedt tévhitek bemutatása és megcáfolása általában figyelemfelhívó erővel bír. Nem véletlen, hogy a különféle televíziós műsorok (pl. *Mythbusters*), ismeretterjesztő könyvek és újságrovatok is gyakran használnak a figyelemfelhívás érdekében kiindulópontként tévhiteket (pl. Hahner, 2018; Lilienfeld és mtsai, 2010; Milbacher, 2021; Zavrel, 2016). A létrehozott kulturális tévhitekre vonatkozó állítások egyéb olyan speciális csoportok körében is alkalmazhatók, ahol kiemelt fontosságú e tévhitek kezelése. Ilyen lehet például az egészségügyben vagy a rendvédelem területén dolgozók képzése – e területeken erős intoleranciáról számolnak be korábbi hazai vizsgálatok (Forray, 2018; Papp, 2019).

Továbblépési lehetőségként megfogalmazódik, hogy pedagógusjelöltek körében kvalitatív kutatásokkal további kulturális tévhiteket gyűjtsünk, illetve részletesebben feltárjuk, milyen magyarázatok kapcsolódnak az egyes tévhitekhez, ami e tévhitek kezelésének hatékonyságához járulhat hozzá. További irány lehet gyakorló pedagógusok körében feltárni a tévhiteket, ami ugyancsak segíthet abban, hogy azonosítsuk azokat a kulturális hiedelmeket, amelyek kezelésére a tanárképzésnek fókuszálnia érdemes. A tévhitek feltárása általában a felnőtt lakosság körében ugyancsak lényeges lehet. Egyrészt azért, mert ez is irányt mutathat, hogy a tanárképzésben mely hiedelmek kezelésére kellene hangsúlyt fektetni. Másrészt, mert ez viszonyítási pontot jelenthet a pedagógusok, pedagógusjelöltek, egészségügy vagy rendvédelem területén dolgozók körében gyűjtött adatok értelmezését tekintve. Ugyanilyen jelentőséggel bír a kulturális tévhitek diákok körében való feltárása. További lehetőség a kulturális tévhitek nemzetközi elterjedtségének vizsgálata, hiszen több hiedelemről is tudjuk, hogy nem csak Magyarországon elterjedt (Kende és mtsai, 2017; Maučec, 2013; Nariman és mtsai, 2020; Petrova, 2003).

Támogatás

A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. Fejes József Balázs a Gyermeki fejlődés nyomon követését segítő mérőeszközök fejlesztése kutatócsoport tagja.

Irodalom

- Andreescu, F. C. & Quinn, S. P. (2014). Gypsy fetish: music, dirt, magic, and freedom. *Journal for Cultural Research*, 18, 275–290. DOI: 10.1080/14797585.2014.941160
- Balassa, Sz. (2006). Antiszemiták, cigányellenesek, xenofobok In Bakó, B., Papp, R. & Szarka, L. (szerk.), *Mindennapi előítéletek: társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Balassi Kiadó. 205–241.
- Bernát, A. (2009). Integráció a fejekben: a romák társadalmi integrációjának érzékelése és megítélése a lakosság körében. In Kolosi, T. & Tóth, I. Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2010*. TÁRKI. 312–326.
- Bernáth, G. & Messing, V. (2001). Roma szappan-opera karakter a Barátok Közt-ben: Az első fejske. *Médiakutató*, 2, 7–17.
- Bernáth, G. & Messing, V. (2012). Szélre tolvá. *Médiakutató*, 13(1), 71–84.
- Binder, M. (2009). A „cigányok” vagy a „cigánykérés” története? *Regio*, 20(4), 35–60.
- Binder, M. & Pálos, D. (2016). *Romák a kerettantervekben és a kísérleti tankönyvekben*. Európai Roma Jogok Központja – Norvég Civil Támogatási Alap.
- Bogardus, E. S. (1928). *Immigration and Race Attitudes*. D.C. Heath and Company.
- Bordács, M. (2001). A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. *Új Pedagógiai Szemle*, 51(2), 70–89.
- Csákó, M. (2017). Idegenellenesség középfokon. *Educatio*, 26(3), 377–387. DOI: 10.1556/2063.26.2017.3.5
- Csepeli, Gy., Fábán, Z. & Sik, E. (1998). Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In Kolosi, T., Tóth, I. Gy. & Vukovich, Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1998*. 458–489.

- Csurgó, B. & Rácz, A. (2012). A többség képernyőjén keresztül. *Metszetek*, 11(1), 74–92.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1995). Attitude strength, attitude structure, and resistance to change. In Petty, R. E. & Krosnick, J. A. (szerk.), *Attitude strength: Antecedents and consequences*. Lawrence Erlbaum Associates. 413–433.
- Enyedi, Zs., Fábíán, Z. & Sík, E. (2004). Nöttek-e az előítéletek Magyarországon. In Kolosi, T. & Tóth, I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2004*. TÁRKI. 375–399.
- Faragó, L. & Kende, A. (2017). Az elnyomás támogatása vagy az egyenlőség ellenzése? Az új Szociális Dominancia Orientáció Skála (SDO7) vizsgálata. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(1), 115–135.
- Fábíán, Z. & Sík, E. (1996). Előítéletesség és tekintélyelvűség. In Andorka, R., Kolosi, T. & Vukovich, Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1996*. TÁRKI. 381–413.
- Fejes, J. B. (2013). Miért van szükség deszegregációra? In Fejes, J. B. & Szűcs, N. (szerk.), *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*. Belvedere Meridionale. 15–35. DOI: 10.14232/belvbook.2013.58504.a
- Fejes, J. B. (2018): A deszegregációval kapcsolatos ismeretek és vélemények befolyásolási lehetőségei pedagógusok körében. In Fejes, J. B. & Szűcs, N. (szerk.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület. 111–125.
- Fejes, J. B., Tóth, E. & Szabó, D. F. (2020). Az oktatási méltányosság és aktuális kérdései Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 181(1), 68–78. DOI: 10.1556/2065.181.2020.1.7
- Forray, R. K. (2018). Cigány egészség, cigány betegség – Mitől betegebbek? *Romológia*, 6(16–17), 9–20.
- Hablicsek, L., Hablicsekné, R. M. & Lángi, T. (2019). A magyarországi romák népességszámának prognóza regionális szinten 2061-ig. *Competito*, 18(1–2), 39–74. DOI: 10.21845/comp/2019/1-2/2
- Hahner, P. (2018). *100 történelmi tévhit – avagy amit biztosan tudsz a történelemeről – és mind rosszul tudod...* Animus Kiadó.
- Halász, Cs. & Fejes, J. B. (2023). Cigány/roma tanulók oktatási helyzetével kapcsolatos ismeretek és tévhitek feltárása pedagógusjelöltek körében. *Módszertani Közlemények*, 63(3), 23–39. <https://doi.org/10.14232/modszertani.2023.3.23-39>
- Huszár, Zs., Géczy, J. & Sramó, A. (2003). Kisebbségi attitűdök szociodemográfiai háttere. *Iskolakultúra*, 13(4), 40–50.
- Géczy, J., Huszár, Zs., Sramó, A. & Mrázik, J. (2002). A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében. *Magyar Pedagógia*, 102(1), 31–61.
- Kende, A., Hadarics, M. & Lášticová, B. (2017). Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, 60, 12–27. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2017.06.002
- Keresztes-Takács, O., Lendvai, L. & Kende, A. (2016). Romaellenes előítéletek Magyarországon: politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 74(4), 609–627. DOI: 10.1556/0016.2016.71.4.2
- Kertesi, G., Köllő, J., Károlyi, R. & Szabó, L. T. (2022). Hogyan lesz az etnikai előítéletből foglalkoztatási diszkrimináció? A kisvállalatok szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 69(11), 1345–1376. DOI: 10.18414/ksz.2022.11.1345
- Kinyó, L. (2005). A magyar történelmi események, korszakok megítélése 7. és 11. évfolyamos tanulók körében végzett kérdőíves vizsgálat eredményei alapján. *Magyar Pedagógia*, 105(4), 409–435.
- Kisfalusi, D., Janky, B. & Takács, K. (2021). Grading in Hungarian Primary Schools: Mechanisms of Ethnic Discrimination against Roma Students. *European Sociological Review*, 37(6), 899–917. DOI: 10.1093/esr/jcab023
- Kite, M. E. & Whitley, B. E. (2016). *Psychology of prejudice and discrimination*. Routledge. DOI: 10.4324/9781315623849
- Korom, E. (1997). Naiv elméletek és tévképzetek a természettudományos fogalmak tanulásakor. *Magyar Pedagógia*, 97(1), 19–40.
- Korom, E. (2000). A fogalmi váltás elméletei. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2(3), 179–205. DOI: 10.1556/mpszle.55.2000.2-3.2
- Kukáné Horváth, B. & Fejes, J. B. (2015). Szegregációval és integrációval kapcsolatos ismeretek és vélemények pedagógusok körében. In Csíkos, Cs. & Gál, Z. (szerk.), *PÉK 2015 – XIII. Pedagógiai Értékelési Konferencia: Program – Előadás-összefoglalók*. Szegedi Tudományegyetem. 65.
- Lendvai, L., Keresztes-Takács, O. & Nguyen, L. L. A. (2016). Szociálpedagógia szakos hallgatók romákkal kapcsolatos attitűdje. In Cserti Csapó, T. (szerk.), *Horizontok és dialógusok 2016: V. Romológus konferencia: Tanulmánykötet*. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. 45–60.
- Ligeti, Gy. (2007). Kisebbségek és bevándorlók a médiában. *Médiakutató*, 8(3), 27–40.
- Lilienfeld, S. O., Lynn, S. J., Ruscio, J. & Beyerstein, B. (2010). *50 Great Myths of Popular Psychology: Shattering Widespread Myths and Misconceptions about Human Behavior*. Wiley-Blackwell.
- Liskó, I. (2007). „Ki utálja jobban a másikat?” – Roma tanulók pedagógus szemmel, *Educatio*, 16(1), 115–124.

- Marián, B. (2009). Milyenek a cigányok? Közvélemény-kutatás a „cigánykérdésről”. *Jel-kép*, 30(1), 3–22.
- Marián, B. (2013). *Cigányellenesség ma: a cigányokról alkotott kép a mai Magyarországon*. Hivatalos dokumentum. ELTE TTK.
- Maučec, G. (2013). Identifying and changing stereotypes between roma and non-roma: from theory to practice, *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, 6(3), 181–202. DOI: 10.12959/issn.1855-0541.iias-2013-no3-art10
- Messing, V. & Bernáth, G. (1998). „Vágóképként, csak némában” – Romák a magyarországi médiában. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal.
- Messing, V. (2003). Változás és állandóság. *Médiakutató*, 4(2), 57–73.
- Messing, V. (2004). Süketek beszéde. *Médiakutató*, 5(1), 25–40.
- Milbacher, R. (2021). *Legendahántás – 50+1 tévhit a magyar irodalomban*. Magvető Kiadó.
- Monitor (2014). *A cigányság reprezentációja az általános- és középiskolai tankönyvekben. Fekete pont 2014*. <https://monitorlive.wordpress.com/tanulmanypdf/>
- Mogyorósi, R. M. (2021). A Pécsi Tudományegyetem tanárjelöltjeinek kisebbségekkel kapcsolatos prekonceptiói, különös tekintettel a cigány/roma nemzetiségre. In Farkas, V., Kazsimér, S. B. & Sinka, A (szerk.), *Adsumus XVIII. Tanulmányok a XX. Eötvös Konferencia előadásaiból*. ELTE Eötvös József Collegium. 109–124.
- Nagy, M. (2002). Cigány tanulók az iskolában. A tanárok beszélnek. *Magyar Pedagógia*, 102(3), 301–331.
- Nahalka, I. (2002). *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Orosz, G., Bruneau, E., Tropp, R. L., Sebestyén, N., Tóth-Király, I. & Bóthe, B. (2017). What predicts anti-Roma prejudice? Qualitative and quantitative analysis of everyday sentiments about the Roma. *Journal of Applied Social Psychology*, 48(6), 317–328. DOI: 10.1111/jasp.12513
- Orsós, A. (2015). *A roma kultúra reprezentációja a tartalomszabályozók, tartalomhordozók körében, valamint ezek fejlesztési lehetőségei*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Papp, A. L. (2019). *Rendészet és sokszínűség*. Dialóg Campus.
- Papp, Z. A. & Zsigmond, Cs. (2020). Kontextus vagy kontaktus? Előítélet-rendszerek és migrációs tapasztalatok. In Kovách, I. (szerk.), *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Argumentum Kiadó. 371–409.
- Papp, Z. A. (2021). A roma népesség és oktatástervezés. *Educatio*, 30(2), 242–259. DOI: 10.1556/2063.30.2021.2.5
- Petrova, D. (2003). The Roma: Between a Myth and the Future. *Social Research*, 70, 111–161. DOI: 10.1353/sor.2003.0041
- Péter, T. (2005). A roma gyerekeket is tanító pedagógusok előítéletességének vizsgálata egy alföldi kisvárosban. *Szociális munka*, 17(4), 3–17.
- Rayman, J. (2015). Diverzitás az iskolában – pedagógusok és iskolaigazgatók különböző szociokulturális hátterű tanulókról való gondolkodásának vizsgálata. *Autonómia és felelősség*, 1(2), 33–46.
- Rosenberg, M. J. & Hovland, C. I. (1960). Cognitive, affective and behavioral components of attitudes. In Hovland, C. I. & Rosenberg, M. J. (szerk.), *Attitude organization and change*. Yale University Press. 1–14.
- Sam Nariman, H., Hadarics, M., Kende, A., Láticová, B., Poslon X.D., Popper, M., Boza, M., Ernst-Vintila, A., Badea, C., Mahfud, Y., O’Connor, A. & Minescu, A. (2020). Anti-roma Bias (Stereotypes, Prejudice, Behavioral Tendencies): A Network Approach Toward Attitude Strength. *Frontiers in Psychology*, 11. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.02071
- Shafir, E. & Mullainathan, S. (2014). *A szűkösség pszichológiája*. HVG Könyvek.
- Szabó, I. & Horváth, Á. (1995). Tanítóképző főiskolások elképzelései a kisebbségekkel létesíthető kapcsolatokról. *Iskolakultúra*, 5(2), 48–53.
- Szánthó, Zs. (2012). A romákkal szembeni attitűdök Magyarországon (egy kismintás kutatás eredményei). *Tudományos közlemények*, 27, 59–71.
- Székelyi, M., Örkény, A. & Csepeli, Gy. (2001). Romakép a Magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 11(3), 19–46.
- Szuhay, P. (1997). Akiket cigányoknak neveznek – akik magukat romának, muzsikusknak vagy beásnak mondják. In Gécz, J. (szerk.), *A cigányság társadalomismerete*. Iskolakultúra. 9–31.
- Szűcs, N. (2004). A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mérése a szegedi lakosság körében. In Pászka, I. (szerk.), *A látóhatár mögött: szociológiai tanulmányok*. Belvedere. 197–218.
- Terestyéni, T. (2004). A sajtó roma vonatkozású tartalmi a 2002-es parlamenti választások kontextusában. Adalékok a hazai sajtó romaképéhez. *Médiakutató*, 5(2), 117–136.
- Terestyéni, T. (2005). Középiskolai tankönyvek etnikai tartalmi. In Neményi, M & Szalai, J. (szerk.), *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. Új Mandátum. 283–315.
- Vajda, Zs. & Kósa, É. (2005). *Neveléslélektan*. Osiris Kiadó.

Vásárhelyi, M. (2004). Taní-tani – De hogyan? Kirekesztő és demokratikus attitűdök a leendő történelem-tanárok körében. *Élet és Irodalom*, 48(7).

Villano, P., Fontanella, L., Fontanella, S. & Di Donato, M. (2017). Stereotyping Roma people in Italy: IRT models for ambivalent prejudice measurement. *International Journal of Intercultural Relations*, 57, 30–41. DOI: 10.1016/j.ijintrel.2017.01.003

Vosniadou, S. (1994). Conceptual Change Research and the Teaching of Science. In Behrendt, H., Dah-ncke, H., Duit, R., Gräber, W., Komorek, M., Kross, A. & Reiska, P. (szerk.), *Research in Science Education – Past, Present, and Future*. Kluwer Academic Publishers. 177–188. DOI: 10.1007/0-306-47639-8_24

Zavrel, E. (2016). Pedagogical Techniques Employed By the Television Show MythBusters. *The Physics Teacher*, 54(8), 476–479. DOI: 10.1119/1.4965268

Absztrakt

A cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek összefonódnak az előítéletekkel, így ezek megismerése, lebontása kulcsfontosságú lehet a tolerancia erősítésében. A hazai tankönyvek e tévhitek lebontásához nem járulnak hozzá, a média inkább felerősíti ezeket, így a pedagógusok megfelelő felkészítése kiemelten fontosnak tűnik. A kutatás célja a cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek elfogadottságának, valamint a kulturális tévhitek és az előítéletek közötti kapcsolatoknak a feltárása pedagógusjelöltek körében. Kérdőíves felmérésünkben 319 tanár szakos hallgató vett részt. Likert-skálás állításokkal vizsgáltuk a kulturális tévhitek, diszkriminatív helyzetek elfogadottságát, emellett néhány toleranciát mérő skálát (társadalmi távolság, Szociális Dominancia Orientáció, rokonszenv) alkalmaztunk. Eredményeink szerint a pedagógusjelöltek körében felfedezhető egy romantikus kép a cigány/roma kisebbségek kapcsán, amelyben a hagyományos családi értékek főszerepet kapnak. A kérdezettek a cigány/roma kisebbségek eltérő kultúráját a társadalmi feszültségek lényeges forrásának vélik. A kulturális tévhitekre és diszkriminatív helyzetekre vonatkozó állítások összefüggése a toleranciát mérő skálákkal megerősíti, hogy ezen állítások egy része az intolerancia indikátoraiként is használható. A cigány/roma kisebbségekre vonatkozó kulturális tévhitek közvetlen beavatkozási pontot kínálhatnak különféle képzésekben (pl. pedagógusképzés, egészségügy, rendvédelem), amelyhez a munkában alkalmazott állítások kiindulópontként szolgálhatnak.

Kulcsszavak: cigány/roma kisebbségek, kulturális tévhitek, intolerancia, pedagógusjelöltek